

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ ЛІРИКИ П. СКУНЦЯ (ЗБІРКА «ОДИН»)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 28.
УДК 821.161.2 – 1.09 «Скунць П.»

Кузьма О. Екзистенційні мотиви у ліриці П.Скунця (збірка “Один”); 13 стор.; кількість бібліографічних джерел – 10; мова українська.

Анотація. У статті аналізуються екзистенційні мотиви у ліричній творчості закарпатського поета П.Скунця. На матеріалі поезій зі збірки „Один” простежуються особливості художньої філософії автора, способи осмислення концептуальних екзистенціальних категорій.

Ключові слова: екзистенція, проблема вибору, самотність, образ-символ, екзистенційна ситуація, філософська категорія, ліричне самовираження.

Лірика П.Скунця, творена у силовому полі українського шістдесятництва, вражає багатством форм ліричного самовираження поета, його заглибленістю в категорії філософського плану. П.Скунць – автор відомих поетичних книжок “Сонце в росі” (1961), “Верховинська пісня” (1962), “Полюси землі” (1964), “Погляд” (1967), “На границі епох” (1968), “Всесвіт, гори і я” (1970), “Розп’яття” (1972), “Розрив-трава” (1979), “Сейсмічна зона” (1983), “Спитай себе” (1992), “Один” (1997, 2000), „Нічні портрети” (2003).

Підсумкова, етапна збірка митця під промовистою назвою „Один” (2000) вмістила в себе плоди багаторічної творчої праці автора. Вона дозволяє простежити еволюцію поетичної свідомості П.Скунця, вияскравлює значущі моменти творчої біографії закарпатського майстра слова. Філософський струмінь лірики поета виявлявся в усі етапи його творчого зростання. Митець формувався під впливом національного та європейського духовного досвіду. Уже в ранній ліриці П.Скунця простежується інтерес молодого автора до проблем екзистенційного характеру. З роками цей інтерес посилюється, і з-під пера митця з’являються поема „На границі епох”, збірки „Спитай себе”, „Один”, прийняті прагненням письменника осмислити фундаментальні категорії людської екзистенції – свободи, вибору, самореалізації, автентичності буття, самотності. Тому актуальною є потреба поглибленого вивчення функціонування та художньої реалізації екзистенційних мотивів у творчості поета.

Мистецька спадщина П.Скунця завжди привертала увагу вчених-літературознавців. Творчість поета досліджували Е.Балла, П.Іванишин, О.Ігнатюк, М.Ільницький, В.Марко, Т.Салига, Н.Ференц та ін.

Слід відзначити, що екзистенційні мотиви у художньому доробку П.Скунця вивчалися фрагментарно. Все ж тут окремо наголосимо на праці П.Іванишина „Поезія Петра Скунця. Художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя” (2002), у котрій учений послідовно простежує творчість поета у руслі герменевтики та національно-екзистенціальної методології. Особливу увагу в монографії привертає розділ, в якому автор аналізує текстуальне вираження екзистенційних модусів у поемі „На границі епох”.

Справедливим є твердження П. Іванишина, що у цьому творі протагоніст, „формує власну ідентичність... в умовах дегуманізуючої системи, утверджує передусім „певний тип” національної спільноти, реалізуючи таким чином українську націю. Автор відверто виступає в дусі національно-екзистенційної традиції ... котра з часів Т. Шевченка і Лесі Українки твердо стояла на позиціях пріоритету боротьби за збереження національної ідентичності...” [4, с. 135].

Акцентування власне проблем національного буття у контексті екзистенції та самоідентифікації ліричного героя – вдалих і продуктивний шлях інтерпретації лірики П.Скунця, котрий спостерігаємо в дослідженнях П.Іванишина. У нашій статті ми звертаємо увагу передусім на художню реалізацію філософських мотивів, що стосуються індивідуального буття особистості. Тут доречною є думка Е. Балли про філософічність стилю митця, який часто вдавався до осмислення загальнолюдських проблем на всіх етапах свого творчого зростання [1, с. 208]. „Такі екзистенціали, як щастя, краса, добро / зло, життя / смерть / вічність, – твердить дослідниця, – стали ключовими образами в його художньому макрокосмі” [1, с. 208].

Для аналізу екзистенційних мотивів у ліриці П. Скунця ми обрали збірку „Один” (2000), яка, за спостереженням О. Ігнатюк, „чи не найповніше та найяскравіше відкриває читачам сходинки формування та еволюцію поетового голосу” [6, с. 94].

Ранні поезії П.Скунця виявляють цікавість автора до питань загальнолюдського звучання. Філософізм окремих творів впливає з народних коренів. Наприклад, вірш „Вовків боятись – не ходити в ліс” (1961) побудований на основі відомого народного прислів’я. У поезії автор висловлює своє життєве кредо:

*Є молодість – і є, чим дорожити.
То, може, страх водитиме за ніс?..
Життя боятись –
Значить і не жити.
Вовків боятись –
Не ходити в ліс [9, с. 56].*

Стоїчна життєва позиція, філософія внутрішньої людської сили – це ключові мотиви лірики П.Скунця.

Образ боротьби як невід’ємного елементу

людського буття створений у вірші „Біль” (1961). Біль у творі набуває екзистенційного значення. Ліричний суб’єкт поезії переживає внутрішній конфлікт з реальністю, у якій „націй нема / лиш класи” [9, с.63]. У суспільстві, в якому нівелюється поняття національної ідентичності, нищиться основа національного буття – мова, людина почувається „сторонньою”, закиненою у ворожий простір. Перебування у такому просторі й викликає біль як сутнісну ознаку внутрішнього життя індивіда:

*Болю мого не вгамовано
хмелем,
любов’ю,
часом... [9, с. 62].*

Цей біль не можуть стишити ні час (найкращий лікар), ні особистісні переживання (любов), ні алкогольне сп’яніння (хміль).

П.Скунць творить оригінальну метафору внутрішніх відчуттів, що виконана практично в експресіоністичному стилі:

*Рани кусають, мов гадини,
біль божевільно,
дрібно
в серці танцює,
нагадує:
вийти на прю потрібно... [9, с. 63]*

Розуміння образу болю в поезії П.Скунця, на нашу думку, споріднене із трактуванням цієї філософської категорії у ліриці В.Стуса („Присмеркові сутінки опали...”, „Цей біль – як алкоголь агоній...”). Біль у стусівських творах є виявом глибокої самотності людини, котра переживає межову ситуацію, перебуваючи у суспільстві, що нівелює її особистість, індивідуальність.

Образ боротьби в аналізованій поезії П.Скунця моделюється у словосполученні „вийти на прю”. Ідея активного, діяльного життя звучить в афористичній кінцівці твору:

*Став на чийсь би сторону –
націй нема,
лиш класи...
Що ж,
помирати не соромно,
соромно зброю скласти [9, с. 63].*

В екзистенціалістському ключі трактується автором і проблема самогубства в однойменній поезії, написаній у 1962 році. Проблема самогубства цікавила французького письменника-екзистенціаліста А.Камю. В одному із своїх ранніх творів – „Міфі про Сізіфа” – він писав: „Існує лише одна посправжньому поважна філософська проблема – проблема самогубства. Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб бути прожитим, – значить відповісти на фундаментальне питання філософії. Решта – чи має світ три виміри, існує дев’ять чи дванадцять категорій духу – впливають опісля. Вони лише гра; насамперед годиться відповісти на основне питання” [7, с. 24]. Питання про сенс життя гостро постає перед людиною тоді, коли вона усвідомлює беззмістовність свого існування, стає „стороннім” у розумінні А.Камю. „Якщо всесвіт раптом позбувається як ілюзій, так і пізнання, – відзначав письменник, – людина

стає в ньому сторонньою. Людина вигнана навек, бо позбавлена і пам’яті про втрачену вітчизну, і надії на землю обітовану” [7, с. 26].

П.Скунць розглядає проблему самогубства, заглиблюючись у справжні причини й мотиви людини, котра позбавила себе життя:

*Людина вбила душевну муку,
Сама на себе наклавши руку... [9, с. 82].*

Прагнення правдивої оцінки самогубства зумовлене, вважаємо, у першу чергу, гуманістичний пафосом творчості П.Скунця. Гуманізм – домінанта світовідчуття українських митців-шістдесятників, зокрема й закарпатського письменника. За спостереженням Е.Балли, „інтегральним принципом світоглядної системи шістдесятників був культ свободи у всіх її виявах... Звідси бере своє коріння особлива зосередженість представників ренесансу 60-х років на людській індивідуальності, на неповторності кожної особистості” [1, с. 205].

У вірші „Самогубство” гуманістична ідея закладена в рядках:

*А що, коли ми, а що, коли ми,
Що перед світом були малими,
Штовхнем людину на самогубство,
Коли „людина” вже значить „людство”?* [9, с. 83].

В аналізованій поезії вражає Скунцеве переживання трагізму зображеної ситуації, котра подається у планетарному масштабі. Ліричний герой твору загострено, гранично відчуває наближення смерті:

*І смерть я чую. І смерть я бачу.
І йду назустріч. І вже не плачу [9, с. 83].*

У вірш влітається й мотив самотності людини. По-перше, він пов’язаний із вчинком самогубці, котрий був самотним у своїй душевній муці. По-друге, самотнім є автогерой поезії, творча особистість, котра у слові вивідає свої думки й переживання, але найбільше йому болять те, що сказане ним не розуміють інші:

*І от немає життя на світі,
і Сонце в небі безглуздо світить,
і наша пісня не має дому,
і що сказав я – то все нікому... [9, с. 83].*

У зацитованому уривку можна виокремити мотив пісні, що „не має дому”. Вважаємо, що для розуміння цього мотиву слід звернутися до відомої гайдеггерівської тези про “мову як дім буття”. За спостереженнями німецького філософа-екзистенціаліста, “буття як рівновелике собі вимірне весь обшир, який окреслюється ... тим, що воно є у слові. Мова – це обшир, тобто дім буття. ... Оскільки мова – це дім буття, то дістаємося до сущого в той спосіб, що постійно проходимо через цей дім...” [2, с.242]. М.Гайдеггер звертає увагу на зв’язок між поясненням слова і проникненням у сакральний зміст буття.

Ідея мови як “дому буття” в поезії модифікується мотивом творчого слова, пісні, у котрій виявляє своє „я” митець. Тому в рядках Скунцевого твору і прочитується таке важке відчуття власної самотності в межовій ситуації, адже сказане ним,

його творчий дар, його буттєві прозріння, біль за знівечене людське життя – „то все нікому”.

Якщо простежити ліричний доробок П. Скунца початку 60-х рр., особливо написане в 1962 році, то помітним стає виразний екзистенційний струміль його художніх шукань. Прагнення пізнати таїни життя виявляються, зокрема, у виборі творів для перекладів. Справедливим є міркування П.Іванишина, що „хоча поетична муза П.Скунца переважно оригінальна, самобутня, зосереджена на творенні власного ліричного образу, діалог з творчістю інших митців ... відігравав важливу роль у ліричному екзистуванні автора” [3]. На початку 60-х рр. митець активно звертається до творчості С.Єсеніна, перекладаючи такі його знаменні поезії, як „Клене мій опалий, клене зледенілий...”, „Заметіль”, „Хто я? Що я? Мрійником, сновидцем...”, „Квіти”, „Не болять моя вчорашня рана...” та ін. Нашу увагу привернув Скунцевий переклад поеми С.Єсеніна „Чорна людина” (1925). Ця поема – один із найзагадковіших творів у доробку російського поета. Вона була закінчена за кілька тижнів до трагічної смерті автора. Образно-змістові доміанти поеми увиразнюють тему боротьби в людській душі різних начал, полярних за своєю природою: добра і зла, світла й тіні, життя і смерті. Поема „Чорна людина” базується на осмисленні фундаментальних категорій людського життя. Тут знаходиться цілий спектр екзистенційних ситуацій: пошуки власного „я”, поглиблений самоаналіз, відчуття екзистенційної порожнечі, втрата смислу життя, розчарування у всіх його сферах:

*Друже, друже,
Я хворий, я хворий дуже,
Сам не знаю, звідкіль прибивається біль.
Може, свищуть вітри
Понад полем пустим, байдужим,
Може, мов падолист
Мозок мій осипає хміль... [9, с. 89].*

Образ чорної людини – це своєрідне alter-ego поета, видобуте з найглибших куточків його підсвідомості. Цей образ можна трактувати і як символ темного начала в кожній людській душі.

На нашу думку, П. Скунець дуже вдало, адекватно передав емоційно-настрєву гаму поеми С. Єсеніна. Гадаємо, що увагу закарпатського автора привернув і мотив автентичного буття людини, висловлений, зокрема, у таких рядках: „...То нічого, / Що повно мук Плодять жести / Фальшиво-красиві. / В грози, в бурі, / В життєвий застій, / Коли втратив усе, / Коли мозок примерз твій, / Ходити в позі усміхнено-простій – / То жити у найвищому мистецтві...” [9, с. 90]. Суголосні думки можна спостерегти в одному з розділів поеми П.Скунца „На границі епох”, що називається „День людей”, де поет з боєм констатує:

*Розумієте ви –
дорослі,
що ми всі вирушали з казки,
та губили обличчя в дорозі
й напинали на душі маски?
Але й той, хто зумів потрапити*

*в маску спокою, навіть величчя,
й той повинен, щоб душу не втратити,
відшукати своє обличчя [9, с. 190].*

До проблеми автентичного буття людини П.Скунець звертається і в „Розстріляній баладі” (1975). Обравши жанрову форму балади, котра органічно сплела в єдине ціле ознаки трьох літературних родів – епічність, ліризацію, драматизм, – автор творить художній текст екзистенційного звучання із концептуальним мотивом зради. Цей мотив розгортається на всіх формально-змістових рівнях твору, адже йдеться про зраду в громадянському, національному та особистісному планах. Один із чотирьох бійців зрадив під тортурами інших воїнів. Його троє побратимів чинять над ним суд, адже

*Де летить кров, там кодекс діє свій:
Віддай себе на куні розтерзати,
А душу здади ворогу – не смій!.. [9, с. 274].*

Воїну-зраднику оголошено вирок, але жоден із трьох суддів не може той вирок виконати. Тоді боєць сам вбиває себе. Описуючи цей епізод, П.Скунець вдається до фольклорної поетики:

*Гей, на карпатськїм синім перевалі,
де жити б вічно людям і лісам,
три воїни там воїна ховали,
що вбив відступцю і загинув сам [9, с. 276].*

Поет майстерно зображує внутрішній стан воїна, особливо акцентуючи на його самотності: „Вони утрьох лишилися живими. / Четвертий – він. Самотній серед трьох. / Вони – утрьох. Четвертий – межі ними. / І судять три, як триєдиний Бог...” [9, с. 274].

„Розстріляна балада” П.Скунца у способі трактування проблеми “людина в межовій ситуації буття” нагадує п’єсу Ж.-П.Сартра “Мертві без поховання” (1946). Персонажі драми французького письменника-екзистенціаліста, учасники руху Опору, були схоплені ворогами і кинуті до в’язниці. Їх чекають катування і смерть. Сорб’є, один із ув’язнених, сприймає ситуацію, в якій опинився, як перевірку на автентичність власного існування. Він каже, що хотів би пізнати у цій ситуації самого себе. Після катувань герой зізнається: “Тепер я знаю, що я таке в дійсності” [8, с. 246]). Він розуміє, що вдруге не витримає фізичних мук і знущань і видасть ворогам ім’я керівника місцевої групи руху Опору. Зазначимо, що для катів – Клоше, Ландріє, Пеллерена та Корб’є – важливо не стільки дізнатися, хто ж головний у повстанців, скільки перевірити ув’язнених на стійкість, вірність собі. Історичні події – Друга світова війна, рух Опору – образи-символ екстремальної ситуації, у котрій людина проходить перевірку на автентичність власного буття.

П.Скунець не тільки окреслює межову ситуацію, котра провокує вибір автентичного/неавтентичного буття, але й пропонує розв’язання проблеми:

*... Лише до серця доторкнеться зрада,
Вбивай нещадно ворога в собі.
Не вір у тишу і святу погідність
Нечутними бувають кроки зла,
Щодня в собі вбивай найменшу підлість,
Коли до серця ще не приросла [9, с. 276].*

Проблему зради П. Скунець осмислює і в поезії „Підслуханий мотив” (1975). Автор творить три картини, вихоплені з життя: самотня жінка, котра „стоїть у печальнім вікні”; мужчина „в нудній самотині / з бокалом один на один”; двоє „в хоробах / нудяться, нещасні й сумні” [9, с. 297–298]. У ролі рефрену поет використовує афористичну фразу „зраджені завжди слабкі”, яку варіює залежно від змалюваної ситуації:

*...Не зраджуймо милих,
не зраджуймо милих,
Бо зраджені завжди слабкі...
...Не зраджуймо друзів,
не зраджуймо друзів,
Бо зраджені завжди слабкі... [9, с. 297–298].*

Вірш „Підслуханий мотив” будується на основі градаційного розгортання ключового мотиву. Зрада осмислюється автором у кількох площинах: зрада коханої людини, зрада друзів, зрада собі. Найгірше, коли людина втрачає себе, зробивши неправильний вибір. Заклучні рядки поезії сповнені філософської глибини:

*Я знаю – окремо були для поеми,
А разом здалися судьбі.
Не зрадьмо й себе ми, не зрадьмо й себе ми,
Бо зраджені завжди слабкі [9, с. 298].*

Один із концептуальних екзистенційних мотивів у ліриці П.Скунця – це мотив самотності. У всі періоди своєї творчості автор звертався до його художнього осмислення. Частково ми вже наголошували на цьому мотиві у попередньо розглянутих творах. Емоційно наснаженим є образ самотнього митця в поезії „Вечірня усмішка” (1975), що за своєю природою може трактуватися як ліричний автопортрет П. Скунця:

*Я поет із сумними очима,
Але треба сміятись мені.
Я сміюся, так доля привчила,
Тільки очі у мене сумні... [9, с. 278].*

Настрове тло вірша творять антитетичні образи сміху й суму, котрі стають знаками зовнішнього та внутрішнього буття ліричного героя. На людях він одягає маску усміненого поета, але в душі носить важку печаль самотності. Щоб не бути самотнім, щоб „тихо удвох потужити” з жінкою, засмучений погляд якої кличе його „з веселих доріг”, митець

*...повинен прожити
Між людьми
Сто самотніх годин... [9, с. 279].*

Поезія „Вечірня усмішка”, побудована на поетиці контрасту, виявляє авторську майстерність у передачі найінтимніших переживань людини. Увірадне мотив самотності і прийом художнього обрамлення, вміло застосований поетом. П.Скунець звертається до образу сумних очей на

початку („я поет із сумними очима”) та в завершальних рядках твору:

*... Час у люди вертатись мені.
І всміхнулось до мене прощання.
Але очі у нього сумні [9, с. 279].*

Образ самоти набуває філософського звучання в однойменній поезії, написаній митцем у 1987 році. Поетове відчуття самотності набуває виразних форм, аж до усвідомлення абсурдності свого існування: „Мені сьогодні так самотньо, / і все безглузде, що роблю” [9, с. 403]. Самотність ліричного героя викликана його несправжнім буттям, образ якого автор виразив у фразі „собі самому не рідня” [9, с. 298]. Ліричний герой прагне вирватися з кола життєвих проблем, розірвати ланцюг безглузлого існування. Всі надії він покладає на любов. Поезія написана у формі ліричного звернення до майбутньої коханої:

*Ти полюби мене сьогодні.
Коли тебе ще не люблю...
І все, що буду я робити
Дістане раптом вічний сенс... [9, с.403].*

Але з надією на любов, котра врятує від самоти, приходять і усвідомлення, що самотність – це органічна складова внутрішнього буття ліричного героя, адже, як він зізнається, „полюбиш – знаю, все погубиш, / бо не зречуся самоти” [9, с.403].

„Один” (1994) – найбільш експресивне вираження самотності автогероя лірики П. Скунця. У програмовому творі збірки вибраного поета моделюється філософський образ самотнього творця. Це людина, котра живе у „чужому світі”, світі абсурду, у котрому „все спрацьовано зайдами тонко”, в якому „не буде вовік ні дружини, ні сина, ні доньки” [9, с. 2]. Вірш поєднав мотиви загальнолюдського, філософського плану з тематикою національного буття України. На наш погляд, у ньому сконцентрована авторська філософія життя. П.Скунець свідомий власного життєвого призначення: він – поет нації з трагічною долею, приречений на самотність, нерозуміння, „закинутість” у ворожий простір. Але навіть у своїй безмежно космічній самотності точкою опори для себе митець обирає Україну. І це не випадковий факт його біографії, а визначальний, основоположний принцип екзистенції П.Скунця як творця, мислителя, людини.

Таким чином, лірика П.Скунця виявляє тенденції поета до осмислення проблем екзистенційного характеру. У всі періоди свого творчого розвитку закарпатський майстер слова звертав увагу на фундаментальні питання людської екзистенції. Гуманістичний пафос ліричних одкровеней П. Скунця пов’язаний із його прагненням розкрити внутрішній світ людини, пізнати її таємниці, розкрити її болі й сподівання. Екзистенційні мотиви – невід’ємна складова Скунцевої художньої системи.

Література

1. Балла Е. Петро Скунець – поет-шістдесятник / Е.Балла // Українська поезія Закарпаття ХХ століття: Зб. наук. праць. – Ужгород, 2004. – С.199-215.
2. Гайдегер М. Навіщо поети? / Мартін Гайдегер ; пер. з нім. Ю. Прохасько // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття / ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2001. – С. 230–249.

3. Іванишин П. Мости попрозуміння: перекладацький стилос Петра Скунця / П.Іванишин // Режим доступу до електронної версії: <http://dontsov-nic.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=446>
4. Іванишин П. Поезія Петра Скунця (Художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя) / Петро Іванишин. – Дрогобич, 2003. – 296 с.
5. Ігнатович О. Один не означає – сам / О.Ігнатович // Скунець П. Один. – Ужгород, 2000. – С.5-24.
6. Ігнатович О. Петро Скунець: Літературно-критичний нарис / Олександра Ігнатович. – Ужгород, 2000.
7. Камю А. Миф о Сизифе // Камю А. Творчество и свобода : Ст., эссе, записные книжки / Альбер Камю; пер. с фр. – М. : Радуга, 1990. – С.29–109.
8. Сартр Ж.-П. Мёртвые без погребения // Сартр Ж.-П. Грязными руками : Пьесы / Жан-Поль Сартр; пер. с фр. Е. Якушкина. – Харьков : Фолио; М. : ООО „Аст”, 1999. – С. 113–171. – (Вершины. Коллекция).
9. Скунець П. Один : Вірші, поеми, балади, переклади, мініатюри / Петро Скунець. – Ужгород, 2000. – 536 с.
10. Ференц Н. “Моя Україна в мене у крові” // Ференц Н. Поезія і поети Закарпаття: Літературно-критичні статті / Надія Ференц. – Ужгород, 2003. – С.110-115.

Кузьма Оксана

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЕ МОТИВЫ ЛИРИКИ П.СКУНЦЯ (СБОРНИК „ОДИН”)

Аннотация. В статье анализируются экзистенциальные мотивы творчества закарпатского поэта П.Скунця. На материале поэзий сборника „Один” исследуются особенности художественной философии автора, способы осмысления концептуальных экзистенциальных категорий.

Ключевые слова: экзистенция, проблема выбора, одиночество, образ-символ, экзистенциальная ситуация, философская категория, лирическое самовыражение.

Oksana Kuzma

EXISTENTIELLE MOTIVE IN DER LYRIK VON P. SKUNCJA (SAMMLUNG „DER EINSAME“)

Abstract. In dem Artikel werden die existentiellen Motive im lyrischen Werk des transkarpatischen Dichters P. Skuncja analysiert. Anhand von Gedichten aus der Sammlung „Der Einsame“ werden die Besonderheiten der künstlerischen Philosophie des Autors und sein Verständnis der konzeptuellen existentiellen Kategorien verfolgt.

Schlüsselwörter: Existenz, Problem der Auswahl, Einsamkeit, Bild(Gestalt)-Symbol, existenzielle Situation, philosophische Kategorie, lyrischer Selbsta Ausdruck.

Кузьма Оксана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури УжНУ.